

P.C. КӘРІБЖАНОВА

МӘДЕНИ САЯСАТ: ТЕОРИЯ МӘСЕЛЕЛЕРИ

Казіргі жаһандану кезеңінде төл мәдениетті сактап қалудың жоспарын жасау мәселесі мемлекеттердің алдындағы басты міндеттердің біріне айналды. Сонымен қатар, мемлекет өз қауіпсіздігін сактау мақсатында өркашанда өзіндік идеология жүргізуге, халықтың санағына белгілі бір құндылықтарды сініруге де мүдделі. Осыған орай, әр мемлекетте өз бетінше саяси мәдениет жүргізу мәселесі туындаиды.

Осы тақырып төңірегінде кенірек айта кету үшін, алдымен саяси мәдениет түсінігіне, оның зерттеу объектілеріне, түрлеріне және тарихына тоқталған жөн.

Мәдени саясат дегеніміз мемлекеттің қаржыландыруымен, реттеуімен және көбіне оның орындауымен жүзеге асатын үлттың мәдени мұрасын сактауға, дамытуға және молайтуға бағытталған практикалық іс-шаралардың жүйесі. Мәдени саясаттың мазмұнына мәдениетті қалыптастыру бағдарламасын жасаудың, әлеуметтік мәдени кызметтің бағдарламалық технологиясының барлық мәселелері де кіреді.

Мәдени саясаттың басты субъектісі ауқымды ресурстары, мәдени өмірдің әр түрлі сегменттеріне тікелей әсер ете алатын түрлі үйымдасткан құрылымдары бар мемлекет болып табылады.

Соңғы жылдардағы зерттеулерде мәдени саясатты жүргізуде мемлекеттік кызметті жетілдіру жағдайының екі бағытын көрсету қалыптасқан: ғылыми негізділігі және қаржылық-материалдық қамтамасыз етілуі. Қазіргі уақытта мәдени саясатты жүргізуде мынадай принциптерді басшылықка алу аса маңызды:

- шығармашылық кызметтің еркіндігін қамтамасыз ету;
- мәдени құндылықтардың жалпыға бірдей кол жетімділігі;
- мәдени үрдістің өзіндік даму факторына сүйену;
- мемлекеттік және қоғамдық бастамалардың бірлігі.

Жалпы, «мәдени саясат» түсінігі мемлекеттік құрылымдардың қызметімен байланысты екені тарихтан белгілі. Себебі, мәдени саясатты жүзеге асыру ресурстарды қажет етеді. Осы түрғыдан келгенде мемлекеттің мәдени саясат субъектісі ретіндегі орны ерекше.

«Мәдени саясат» түсінігі кейінгі кезде пайда болғанымен, ол адамзат қоғамы пайда болған уақыттан бастап жүргізіліп келеді. Адамдар үнемі өздері қалыптастырған мәдени ортада өмір сұрген болатын [1]. Соған қарамастан, осы қызықты зер-

ттеу объектісіне ғалымдар соңғы уақыттары ғана көніл бөлуде.

Мәдени саясат теориясының Ресей мен Батыс Еуропада мемлекет пен мәдениеттің өзара қарым-қатынас тарихын ұзак жылғы зерттеу және олардың қазіргі заманғы қарым-қатынасын модельдеу нәтижесінде пайда болғанына көніл бөлген жөн. Себебі, мәдениеттану мәдениет тарихымен тығыз байланысты. Олардың арасындағы айырмашылық мынада: егер мәдениеттану бүтінгі процестерді зерттейтін болса, мәдениет тарихы өткенді зерттейді.

Алғаш рет мәдени саясатқа деген қызығушылық XX ғасырдың 60-шы жылдары ояна бастады. 1968 жылғы жастар қозғалысы, «жана солышылдардың» контрмәдениеті мен хиппінің пайдасы болуы, Еуропа жастарының жаппай есірткі пайдалануы сияқты келенсіз оқиғалар келешек үрпактың әлеуметтік мәдени мәселесіне үлкен аландаушылық туғызды. Осы уақыттан бастап ЮНЕСКО мәдени саясат саласындағы зерттеулерді тұракты түрде қаржыландырып, оны жүзеге асыру бойынша өзінің ұсныстарын енгізді және дүниежүзілік конференциялар өткізіп, осы саладағы жинақталған тәжірибелерімен бөлісе бастады [2].

Мәдени саясатты зерттеуге деген қызығушылықтың шыны өткен ғасырдың 80-90-шы жылдарына түспа-түс келді. Осы кезде Еуропа Кенесінің бастамасы бойынша оның мүшелері өздерінің мәдени саясаты бойынша баяндамалар дайындауды. Тек 1985-1995 жж. аралығында-ақ Франция (1987), Швеция (1989), Австрия (1993), Нидерланды мен Финляндия (1994) және Италия (1995) мемлекеттерінің мәдени саясаты бойынша баяндамалары тындалды. 1994 жылы осы бағдарлама аясында Шығыс Еуропа елдеріндегі мәдени саясатқа арналған арнайы тарау бөлінді.

Нәтижесінде 1990-шы жж. «мәдени саясат» түсінігі Еуропа елдеріне жете таныс болды. Алайда мәдени саясат объектісі әр елдерде әр түрлі түсіндірілгенімен, олар «мәдени саясаттың объектісі - мәдениет» деген түсінікке келгенде, ортақ пікірде болды. 1991-1992 жж. Еуропа журналдарының беттерінде осы тақырыптар төнірегінде қызу айттыстарға орын берілді.

Мәдени саясат жүргізу үшін, мәдениет, мәдени құндылықтар деген не, ол халықтар мен мемлекет өмірінде қандай орын алады, оның қызметі мен дамуы қандай занылықтарға жүгінеді деген сұрақтарға жауап ізденген дұрыс.

Кез келген қоғамның басты мәдени құндылықтары үш салада қалыптасады: дінде, ғылым-

да және өнерде. Осы үшеуі білім беру мен жаппай коммуникацияда мықты комплекс болып қалыптасады. Сондыктан да осы комплекс үнемі өсер ету обьектісі мен тиісті мәдени саясатты жүргізетін құрал болып табылады [3].

Ұлттық дүниетанымды сақтайтын мәдени саясата екі аспекті болады: ішкі және сыртқы. Ішкі мәдени саясат ұлттық мәдениетті өзге сыртқы «мықты» мәдениеттерден корғауға және ұлттық мәдениетті шетелдерде насиҳаттап, өзге халықтар арасында өз мәдениетінің таралуына бағытталады.

Мемлекеттің мәдени өмірін ең болмағанда белгілі бір деңгейде реттейтін қоғамда мәдени саясаттың екі пластысы (қабаты) болады. Оның біріншісі, яғни декларативті пластысына тұлғаның жан-жақты дамуы, елдің өзіндік мәдени ерекшелігін сақтап калу, ұлттық тілдің дамуы және т.б. туралы философиялық принциптер мен идеологиялық ұрандар жатса, екіншісіне тек практика жүзінде ғана жүзеге асырылатын іс-әрекеттер жатады. Декларативті түрде қабылданған мәдени саясат барлық кезде практика жүзінде орындала бермейді. Көптеген елдерде оның тек 30-40 пайызы ғана өзінің мақсатына жетеді.

Екі пластының айырмашылығының мысалы ретінде Кенес Одағындағы қоғамдық құрылымды айта кетуге болады. Кенестер Одағы мәдени кеңістікте барлық халықтардың тенденциялары мен, шын мәнінде республикаларда мемлекеттік тіл орыс тілі болып, маңызды басшылық қызметтерді орыс кадрлары атқарды. Осындай тенсіздіктің нәтижесінде жергілікті ұлттардың құқығы тапталынып, мәдени мұрасы ұмытылып, ақырында бұл саясат КСРО-ның болінуіне алып келді.

Кенес қоғамында дін ресми мемлекеттен бөлінгенімен және дінге мемлекеттің араласпайтыны айтылғанымен, дінге сенетіндер қудаланып, ғибадат орындары мен храмдар киратылды.

КСРО-дағы мәдени саясат халықтың өмір сүру қызметінің мәдени кеңістігі мен уақытын жетілдіру максатында мемлекет жүргізетін практикалық іс-шаралардың біртұтастылығы ретінде түсіндірілді. Мысалы, жұмыс күнінің қысқартылуы мен адамдарда бос уақыттың көбеюі кітап пен газет оқуға, театр мен кинотеатрларға, галереяларға, көрме залдарына баруға, сапарларға шығуға мол жағдай жасады [4].

КСРО тарап, орталық және жергілікті атқарушы органдардың рөлі өлсірегенмен кейін елімізде мынадай қарама-қайши жағдай орын алды. Бір жағынан, мемлекет пен оның органдары мәдени өмірге, мәдени, өнер шеберлерінің қызметіне еркіндік берсе, екінші жағынан мемлекет тарапынан қолдау мен реттеу көрсетіл, мәдениеттің тынысы тарылып, құлдырап кетуінен сактады.

Әрбір қоғамда мемлекет белгілі бір деңгейде мәдениет саласын бюджеттік қаржыландыру арқылы да, арнайы заң шығару немесе өлеуметтік саясат арқылы да қолдана отырады. Десе де, плюрализация мен демократияландыру жағдайында мемлекет тарапынан көрсетілетін қолдау шектеулі болатыны белгілі. Сондыктан мәдениет үнемі қоғамдық қызметтің өзге салаларымен байланыста болып отырады.

Жүргізілген зерттеу қорытындыларына сүйенсек, ғасырлар бойы мемлекеттің шынайы мақсаты мәдениетті дамыту ғана емес, адамдардың дүниетанымын қалыптастыру да болғандығын көрсетеді. Жалпы, мәдени саясат екі түрлі, тоталитарлық және демократиялық жолдармен жүзеге асырылады:

Тоталитарлық мемлекеттер мәдениетті мақсатқа жетудің құралы ретінде пайдалануды өдетке айналдырған. Дәлірек айтқанда, халыққа үстемдік етуші партиялық-мемлекеттік, мәдениет үшін басты нәрсе болып табылмайтын құндылықтарды сініру арқылы қоғамдық-саяси жүйені нығайтуға тырысады.

Тоталитарлық мемлекеттегі мәдени саясаттың ерекшеліктері:

- партиялық-идеологиялық нұсқамалардың таңылуы;
- мәдени құндылықтарға таптық немесе басқаруышы топтың мүддесіне сәйкес келетін түрғыда карау;
- мәдени-шығармашылық процеске үнемі араласып отыру;
- мәдени саясаттың мақсаттарын өкімшіл-әміршіл (куштеу) тәсілдермен жүзеге асыру [5].

КСРО-да 1945-1991 жж. мәдени құндылықтарды сақтаудың мемлекеттік саясаты осындай сипаттарға ие болды. Ал, 1945-1953 жж. мәдени саясаттың бағыты Сталиннің мәдениетке деген көзкарасымен анықталынды. Сол кезеңде мәдениетті қалыптастыру, кенес кезеңінде деректерде айтылғандай, коммунистік қоғамдық қалыптастырумен идеологиялық жағынан үндес келді. Осы саясатты жүзеге асыруда мәдениет «саясаттың қызметшісі» деген лениндік ұстанымды басшылыққа алынды. Мұндай түсінік кенес қоғамында 1991 жылға дейін жалғасып, мәдени саясаттың негізгі басым бағыттарын, оның ішінде үкімет пен партияның мәдени құндылықтарға деген көзкарасын анықтап берді. Алайда соғыстан кейінгі жылдары отандық мәдениетті қалыптастырудың тарихында алдынғы кезенге карағанда, бірқатар өзіндік ерекшеліктер болды [6].

Кенес заманында мәдени қызметті одактар мен республикалық министрліктер, облыстық және аудандық басқармалар арқылы басқарудың орталықтанған жүйесі жұмыс істеді. Территориялық-өкімшілік принцип функциональдық-ведомство-

лық принциппен толықтырылды: Госкомиздат, Госкино, Гослит, Госцирк және т.б. Сонымен қатар, бюрократиялық принциптермен жұмыс істейтін шығармашылық үйымдар да өз қызметін аткарды.

Мәдени қызметті басқарудың орталықтанған механизмі КПСС-тің қатаң идеологиялық және кадрлық бақылауында болды.

Ал, қазіргі мәдениеттегі жағдайға мынадай сипаттар тән:

- децентрализациялану тенденциясы;
- көптүрлілігімен және мәдени дамудың түрлі бағыттарының ашық сайыска түсімен;
- мәдениет директивтік және әкімшіліктен өзге басқару тәсілдеріне көшүде (арнайы мектептер, орталықтар, корлар жүйесінің қеңеюі, коммерциялық механизмдерді пайдалану және т.б.)

Десе де, 2004 жылы 2004-2006 жылдарға арналған «Мәдени мұра» стратегиялық бағдарламасының қабылдануымен еліміздің мәдени саясатында бетбұрысты кезең басталды.

Бұл бағдарламаның мақсаты руханият пен білім беру салаларын дамыту, елдің мәдени мұрасының сакталуы мен тиімді пайдалануын қамтамасыз ету болды.

Ол мынадай негізгі бағыттар бойынша жүзеге асырылуда:

- ұлттық мәдениет үшін айрықша маңызы бар тарихи-мәдени және сәулет ескерткіштерін қалпына келтіру;
- археологиялық зерттеулер жүргізу;
- қазак халқының мәдени мұрасын зерделеу бағытында жана ғылыми зерттеу жұмыстарын жүргізу;
- бай мәдени мұраны, соның ішінде қазіргі ұлттық мәдениетті, фольклор, әдет-ғұрыптарды зерделеудің біртұтас жүйесін күру;
- ұлттық әдебиет пен жазудың көпғасырлық тәжірибесін жинақтау, кең көлемді көркем және ғылыми сериялар жасау;
- мемлекеттік тілде өлемдік ғылыми ой-саналының, мәдениет пен әдебиеттің жетістіктері негізіндегі гуманитарлық білім қорын жасау.

Егер Мемлекеттік бағдарламаның алдағы кезеңі негізінен аса ауқымды мәдени мұраны, соның ішінде, фольклор, салт-дәстүрлерді зерделеу, ұлттық мәдениет үшін маңызы айтарлықтай зор тарихи-мәдени және сәулет ескерткіштерін қалпына келтіру, ұлттық әдебиет пен жазудың көпғасырлық тәжірибесін жинақтауға бағытталса, онан кейінгі кезеңі (2009-2011 жж.) мол тарихи-мәдени мұраны қоғам иғілгіне айналдыруға басымдық беріп келеді.

Жалпы, «Мәдени мұра» стратегиялық бағдарламасы қазақстандық қоғамды рухани жаңғыртуда негізгі рөл атқара алды. Сонымен қатар, осы кезеңде елімізде мемлекеттік саясатты жүргізуге деген жаңа сапалы көзқарастар айқындалды.

Корытындылай келе, «Мәдени мұра» бағдарламасының қабылданып, жүзеге асырыла баста-

уымен еліміз мәдени саясатта бұрын-соңды болмаған жетістіктерге қол жеткізгенін көреміз. Аздаған жылдардың ішінде-ақ, еліміздің рухани мұрасы қоғамға белгісіз болып келген көптеген таңғажайып дүниелермен толықтырылса, бұзылып, жоғалу алдында түрған ескерткіштеріміз қайта жөндеуден өтті.

Осы орайда, Қазақстан мультикультуралық модельге көше бастаған елдерге қарағанда мәдени саясатты жүргізуде, дұрыс қадамдар жасап келеді деуге толық негіз бар.

ӘДЕБІЕТ

1. *Дьяконов И.М.* Пути истории. От древнейшего человека до наших дней. – М., 1994.
2. *Арнольдов А.И.* Культурная политика: реалии и тенденции/А.И. Арнольдов.-М., 2002.
3. Там же.
4. *Балор О.А.* Культурная революция и культурная наследие// Культурная революция в СССР 1917-1965. М., 1966; Галин С.А. Исторический опыт культурного строительства в первые годы Советской власти: 1917-1925. М., 1990; Болотников И.М. Организация управления культурным строительством. Л., 1979; Социалистическая культура. 70 лет развития.— М., 1987; и др.
5. *Строгенский В.М.* Культура и политические ценности. – М., 1997; и др.
6. Культурная революция в СССР 1917-1965 гг. – М., 1966

Резюме

Посвящена теоретическим проблемам государственной политики в области культуры. Рассматриваются проблемы сохранения традиционной культуры в условиях глобализации и роль в этом государства. Отмечается, что культурная политика стала предметом научных исследований только в последние годы. Изучение истории взаимоотношений государства и культуры позволили западным и российским ученым в конце 80-90 гг. ХХ века определить культурную политику и ее теоретические проблемы как объект специального исследования. Каждая страна проводит свою культурную политику. В Казахстане одним из ключевых направлений культурной политики государства стала реализация стратегической программы «Культурное наследие», Программа «Культурное наследие» уже дала огромные, не достигнутые ранее результаты. Сегодня Казахстан успешно проводит свою культурную политику, отличающуюся от мультикультурной модели государственной политики, проводимой рядом западных государств.

Summary

Article is devoted theoretical problems of a state policy in the field of culture. Problems of preservation of traditional culture in the conditions of globalization and a role in it of the state are considered. It is noticed that the cultural policy became a subject of scientific researches only last years. Studying of history of mutual relations of the state and culture have allowed the western and Russian scientists to define in the end of 80-90 of the XX-th century the cultural policy and its theoretical problems as object of special research. Each country to carry out cultural to the policy. In Kazakhstan realization of the strategic program «Cultural heritage» became one of key directions of a cultural policy of the state, the Program «Cultural heritage» has already given the huge results not reached earlier. Today Kazakhstan successfully to carry out cultural to the policy, different from multicultural model of the state policy spent by a number of the western states.